

TA'LIM SHAKLLARI VA TURLARI

*Numonova Yulduz Rustam qizi
Baydilov Mirqobil Pardaboy o'g'li
UMFT universiteti talabalari*

Kirish

Ta'lim jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri bo'lib, u shaxsni har tomonlama rivojlantirish, kasbiy tayyorlash va ijtimoiy hayotga moslashtirish vazifasini bajaradi. Ta'lim jarayonining samaradorligi faqat mazmunga emas, balki uning qanday shakl va turlarda tashkil etilishiga ham bevosita bog'liqdir. Zamonaviy ta'lim tizimida turli ta'lim shakllari va turlari qo'llanilib, ular o'quvchilarning yosh, individual va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladi. Shu bois ta'lim shakllari va turlarini chuqur o'rganish pedagogika fanining muhim masalalaridan hisoblanadi.

Ta'lim shakllari tushunchasi va mohiyati

Ta'lim shakllari deganda o'qituvchi va o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faoliyati qanday tartibda, qayerda va qanday sharoitda tashkil etilishi tushuniladi. Ta'lim shakllari ta'lim jarayonining tashkiliy tomoni bo'lib, u o'quv mashg'ulotlarining vaqtini, davomiyligini, ishtirokchilar sonini va ularning o'zaro munosabatini belgilaydi.

Ta'lim shakllari o'quvchilarning bilimlarni puxta o'zlashtirishi, ularning faolligi va mustaqil fikrlashini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. To'g'ri tanlangan ta'lim shakli o'quv jarayonini samarali va qiziqarli qiladi.

Asosiy qismi

Sinf-dars shakli ta'limning eng an'anaviy va keng tarqalgan shakli hisoblanadi. Ushbu shaklda o'quvchilar yoshi va bilim darajasiga qarab sinflarga ajratiladi hamda belgilangan jadval asosida dars mashg'ulotlari olib boriladi. Har bir dars aniq maqsadga ega bo'lib, o'qituvchi tomonidan rejalashtiriladi.

Sinf-dars shaklining afzalligi shundaki, u ta'lim jarayonini tizimli ravishda olib borish, bilimlarni bosqichma-bosqich berish va o'quvchilar bilimini nazorat qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, bu shakl o'qituvchidan yuqori pedagogik mahoratni talab qiladi. Individual ta'lim shakli o'quvchi bilan yakka tartibda ishlashni nazarda tutadi. Bu shakl o'quvchining qobiliyati, qiziqishi va ehtiyojlariga mos ravishda tashkil etiladi. Individual ta'lim ko'pincha iqtidorli bolalar, bilimida orqada qolayotgan yoki maxsus ehtiyojga ega o'quvchilar bilan ishlashda qo'llaniladi.

Bu shakl o'quvchining shaxsiy rivojlanishini ta'minlaydi, mustaqil ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi va bilimlarni chuqur o'zlashtirishga yordam beradi. Guruhli ta'lim shaklida o'quvchilar kichik guruhlariga bo'linib, birgalikda topshiriqlar

bajaradilar. Bu shakl o'quvchilarning jamoada ishlash, o'z fikrini ifodalash va boshqalarning fikrini hurmat qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Guruhli ta'lim o'quvchilarning faolligini oshiradi, ularda mas'uliyat va hamkorlik tuyg'usini shakllantiradi. Ayniqsa, muammoli vazifalar va loyihaviy ishlar uchun samarali hisoblanadi.

Mustaqil ta'lim o'quvchilarning o'z ustida ishlashi, bilimlarni mustaqil ravishda egallashiga qaratilgan ta'lim shaklidir. Bu shaklda o'qituvchi yo'naltiruvchi rolini bajaradi, asosiy faoliyat esa o'quvchining o'ziga yuklatiladi. Mustaqil ta'lim o'quvchilarda mas'uliyat, o'zini-o'zi boshqarish va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Zamonaviy ta'limda mustaqil ta'limning ahamiyati tobora ortib bormoqda.

Ta'lim turlari deganda ta'lim jarayonining maqsadi, mazmuni va tashkil etilishiga ko'ra ajratiladigan yo'nalishlar tushuniladi. Ta'lim turlari shaxsning uzluksiz rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi. Formal ta'lim davlat tomonidan belgilangan dastur va standartlar asosida amalga oshiriladi. Bu turdagi ta'lim maktab, litsey, kollej, texnikum va oliy ta'lim muassasalarida olib boriladi. Formal ta'lim yakunida o'quvchilarga diplom yoki sertifikat beriladi. Formal ta'lim shaxsni tizimli bilimlar bilan qurollantiradi va jamiyatda tan olingan malakani beradi.

Noformal ta'lim rasmiy ta'lim muassasalaridan tashqarida tashkil etiladi. Turli kurslar, to'garaklar, treninglar va seminarlar noformal ta'limga kiradi. Bu ta'lim turi shaxsning qiziqishlari va ehtiyojlariga mos rivojlanishiga imkon yaratadi. Noformal ta'lim hayot davomida o'rganish tamoyilini amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega. Informal ta'lim kundalik hayot jarayonida, ijtimoiy muhit ta'sirida amalga oshiriladi. O'qish, kuzatish, tajriba orttirish va muloqot jarayonida hosil bo'lgan bilimlar informal ta'limga misol bo'la oladi. Bu ta'lim turi shaxsning hayotiy tajribasini boyitadi va uzluksiz o'rganishni ta'minlaydi.

Masofaviy ta'lim axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etiladi. U o'quvchilarga vaqt va makondan qat'i nazar ta'lim olish imkonini beradi. Ayniqsa, zamonaviy raqamli jamiyatda masofaviy ta'lim muhim ahamiyat kasb etmoqda. Masofaviy ta'lim mustaqil ishlashni kuchaytiradi va ta'limning ochiqligini ta'minlaydi.

Inklyuziv ta'lim barcha bolalar, jumladan imkoniyati cheklangan bolalarni ta'lim jarayoniga teng jalb etishni nazarda tutadi. Bu ta'lim turi insonparvarlik va ijtimoiy adolat tamoyillariga asoslanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ta'lim shakllari va turlari ta'lim jarayonining samaradorligini belgilovchi muhim omillardandir. Ularni to'g'ri tanlash va uyg'unlashtirish orqali o'quvchilarning bilim darajasi, mustaqil fikrlashi va ijtimoiy

faolligi oshiriladi. Zamonaviy ta'lim tizimi esa turli shakl va turlarning uyg'unligi asosida rivojlanib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xaydarov. S.A.(2026). Pedagogik risklarni boshqarishda globallashuv jarayonlarning ahamiyati. International scientific journal. Interpretation and researches. 1(73).
2. Xaydarov. S.A. (2026). Pedagogik risklarni boshqarishning nazariy asoslari va globallashuv jarayonidagi ahamiyati. NEW RENAISSANCE international scientific journal. 3(1). 159-164.
3. Хайдаров С. (2025). Оилаларда фарзанд тарбиясига рухий таъсир ўтказиш. Modern Education and Development. 3 (17). 23-27.
4. Khaydarov S.A. (2025). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. Modern Education and Development. 3 (17). 28-33.
5. Xaydarov S.A. (2025). Ijtimoiy-gumanitar fanlarda raqamli metodlardan foydalanish yo'llari. NEW RENAISSANCE international scientific journal. 2(1). 91-94.
6. Xaydarov S.A. (2025). Yoshlarda vatanparvarlik hissini tarbiyalashda Boburnoma asariga ishlangan miniatyuralarning ahamiyati. Til va adabiyot.uz. 2.11-12.
7. Khaydarov S.A. (2025). On analysis of family factors and social creativity issues in the study of the psychological portrait of educational institutions' leaders. Tuijin Jishu/Journal of Propulsion Technology ISSN: 1001-4055 Vol. 46 No. 2.
8. Xaydarov S.A. (2025). Pedagogik risklarni boshqarishning nazariy asoslari va globallashuv jarayonidagi ahamiyati. 3 (9). 261-265.